

Vladimir MIHOLEK

PRILOG IZUČAVANJU ĐURĐEVAČKOG PUČKOG MUDRORJEČJA

Ljepota našeg đurđevačkog dijalektalnog govora i cjelokupno jezično blago, kao i ljubav prema rodnom kraju potaknuli su me na prikupljanje i zapisivanje đurđevačkih pučkih jezičnih umotvorina.

Njihov opseg je bio neizmjeran, no činjenica je da iz godine u godinu odlaze u zaborav te ih je sve manje. Stoga je moj cilj da se one prikupe i zapišu te budu dostupne svim pokoljenjima. Sakupio sam ih u svakodnevnom spontanom razgovoru u obitelji i sa starijim ljudima, za zimskih večeri te za vrijeme obavljanja poljoprivrednih radova u polju i vinogradu.

Velika riznica pučkih izreka stvorena je tokom povijesti svih naroda, a pogotovo našega hrvatskog. Skoro svaki doživljaj u životu pojedinca, obitelji i društva te događaj u prirodi uvijek je u čovjeku budio njegove osjećaje i poticao razmišljanja koja je on izražavao na specifičan način, sasvim različit od svakodnevna govora. Većina prikupljenih izreka proizašlo je iz seoskog ambijenta, a dočaravaju nam dosjetljivost, sposobnost i snalažljivost u umovanju obična čovjeka, seljaka, bez škole i ikakve naobrazbe, ali bogata životnim iskustvom. Nadalje, sve one odišu osebnim duhom i iskustvom podravskoga gruntaša, težaka, goričara, veseljaka i vjernika te nam slikovito prikazuju izvornu atmosferu života podravskoga sela. Prožete su neskrivenim humorom i blagom satirom slikovito izražavajući, samo s nekoliko riječi, čovjekove misli, zaključke te poglede na okolinu i vrijeme u kojem se nalazio. Među njima ima i izreka nastalih u drugim društvenim staležima, među trgovcima zanatlijama, vojnicima, lopovima i sitnom seoskom gospodom. Ljudi su ih izmišljali tokom razgovora, svađe, ljutnje, u predahu teška rada u polju, u trenutku odmora, opuštenosti i bezbrižnosti. Kroz vrijeme su se pamtile i usmenom predajom prenosile iz naraštaja u naraštaj, ali pomalo i nestajale. Tek u današnje vrijeme dio tih izreka otrgnut je iz zaborava zaslugom nekolicine zapisivača, dok je zasigurno jedan veći dio trajno izgubljen. Pojedinci različitih sklonosti i nadarenosti, tijekom niza godina, prerađivali su i prilagođavali mnoge izreke novom vremenu i načinu života. Neke su opet bile usko vezane za pojedine teme pa su danas dijelom iščezle jer više tih tematskih momenata u životu nema. S vremenom, pojedine nitko od živih nije znao objasniti niti je znao gdje su se koristile iako se danas upotrebljavaju možda u nekim sasvim drugim prilikama. Doseljavanjem ljudi u Đurđevac te formiranjem hrvatskoga književnog jezika, dio izreka poprimio je obilježja štokavštine, a u nekima se pak očitavaju germanizmi, mađarizmi i turcizmi, ovisno o ljudima koji su dolazili ili prolazili kroz mjesto. Tako je i lokalno stanovništvo bježeći pred Turcima

određeno vrijeme boravilo u tuđim zemljama čiji je jezik također ostavio traga, kako u našem govoru, tako i u izrekama.

Htjeli mi ili ne, vrijeme nosi svoje, a tragovi usmenog narodnog stvaralaštva iz godine u godinu blijede i pomalo odlaze u zaborav. Zajedno s njim istu sudbinu doživljava i naš specifični podravski (đurđevački) govor, pučke popijevke, folklorni običaji, nošnje i sve ostalo što nas podsjeća na život naših predaka pred nekoliko stotina godina. Nažalost i na našem području premalo je bilo htijenja, volje i truda za očuvanje kulturne baštine pa su današnja nastojanja rijetkih zapisivača to bilo vrednija.

Sakupljene i zabilježene izreke iziskuju i odgovarajuću klasifikaciju, podjelu po određenim kriterijima. Razvrstavanjem đurđevačkih izreka uglavnom se do sada nije nitko bavio, a tome je više razloga. Jedan od njih je i taj, što je podjela izreka ne samo našeg govornog područja nego i šire, vrlo složen posao za koji do danas još nitko nije ponudio prihvatljiva rješenja. Zapisivači su se uglavnom bavili prikupljanjem i zapisivanjem, a klasifikacijom veoma rijetko.

Izreka općenito, može se podijeliti na poslovice, uzrečice, maksime, zagonetke, krilaticе i fraze. Razlikuju se po životnim iskustvima i stajalištima, po strukama na koje se odnose, po obliku (proza, stih) te po sadržaju i namjeni (savjeti, sudovi, pouke). Još se mogu odnositi na određene grupe predmeta ili pojava (jelo, piće, imetak, ljubav, vjera, zlo, izgled, znanje, vještina, rad, štednja, bogatstvo, siromaštvo, novac, prijateljstvo, grijeh, laž, istina...). Po mišljenju Čubelića polazište je **poslovica** kao širi pojam, a ne izreka te ih djeli na poslovice pitalice, poslovice anegdote, poslovičke izreke, poslovičke poredbe, poslovička zaklinjanja, zakletve i kletve, poticajne poslovice, poslovice-tematske skupove, ritmičke poslovice, prave poslovice i nepotpune poslovice. Danas se poslovica kao termin nekako najviše upotrebljava kad je riječ općenito o izrekama, iako izreke obuhvaćaju sve vrste, dok je poslovica samo jedan od njih. Ipak, poslovicu bi mogli definirati (prema Rikardu Simeonu) kao u narodu proširenu, opće poznatu, kratku, sažetu, oštromnu, duhovitu i slikovitu izreku koja izražava dugim životnim iskustvom stečeno i potvrđeno opažanje, mišljenje, sud ili tvrdnju o nekoj općoj životnoj pojavi te savjet ili uputu.

Ovom se prilikom ne bih bavio nijednom od ovih klasifikacija iz već gore navedenog razloga. Odabrao bih ovaj puta samo **poslovičke poredbe** kojima naš govor itekako obiluje i daje mu puninu i bogatstvo izražavanja.

Poslovičke poredbe mogle bi se razvrstati na one po izgledu, vrstama radnji i po obinama a mogu se odnositi i na određene teme. Izgled čovjeka, predmeta i svega što ga okružuje bila je svakodnevna tema s kojom se susretalo pa su ljudi poredbama to izrazito naglašavali i slikovito prikazivali.

A) Evo nekoliko poredbi koje naglašavaju izgled čovjeka, predmeta i pojava:

Dečko lep kak granater (stasit, visok)

Rijav si kak sara (vrlo prljav)

Otelesan si kak slanina (raspojasan)

Meko je kak pama (vrlo mekano)

Kruv je crn koda ga je ciganica kušnola (vrlo crn)

Kruv se je raspukel kak Matošekov tur (vrlo raspuknut)

Voz velik kak stajne (vrlo velik)

Oblačno je kak pod kapom (izrazito oblačno)

Vedro je kak steklo (vedro)

Za slikoviti prikaz čovjekova izgleda više puta nije bila dovoljna jedna poredba, odnosno izreka, već više njih što je opet rezultat pronicljivosti maloga čovjeka, seljaka kao i bogatstvo jezika:

MRŠAVOST

Gurav si kak stočni cucek
Gurav si kak hena
Suv koda ti je žena rit spila

DEBLJINA

Debel si kak tokač
Imaš rit kak ščavnaka
Debel si kak poj
Debel si kak kvasnica
Imaš rit kaj ti bode na pleče spuzala

IZGLED KOSE

Klasast si kak ved (obrasel kose, čupav, razbarušen)
Lasi ti stoje kak boži čavli (sljepljene, masne kose)
Rudast si kak Ščukine svijne (vrlo kovrčave kose)

IZGLED LICA

Žot si kak vojsek (vrlo žut)
Crlen si kak bogečka tikva (vrlo crven)
Pergav si kak purje jajce (pjegav)
Bled si kak stena (vrlo blijed)

ODIJEVANJE

Oblečen si kak bobov snop (nadebelo obučen)
Oblečen si nadebelo kak nevolna Marica "
Oblečen si kak gosarina "
Oblečen si kak omelo "

IZRAZ LICA

Prižmekavaš z vusnicami kak pura s piškom (neprekidno stiskati usnicama)
Nasmejan si kak mlad mesec (širok osmjeh)

B) Druga vrsta poredbi bila bi po vrstama radnji što potvrđuju sljedeći primjeri:

Setiš se kak prda na nedelo (sjetiti se iznenada nešto nevažno)
Motaš se kak pezdec po rite (šetkaranjem ometati nekoga u poslu)
Napujavaš se kak žabji vujec (napuhavati se)
Naslonil si se kak Mikula na raj (udobno se nasloniti)
Lomančeš kak vrag f pustom melinu (ustrčavši se stvarati buku)
Peščeš se kak detetu robačka vrit (uguravati se)
Študeraš kak bajsarov maček dok je išel f pepelnak srat (zamisliti se)
Mučiš me kak vrag grešno dušo (neprestano zanovijetati, dodijavati)
Vlovil si se kak riba na sak (biti uhvaćen na prijevaru)

Po nekoliko njih dočaravaju svakodnevne radnje:

SMIJANJE

Smeješ se kak berečka koza (izraziti se smijati)
Smeješ se kada si švarbico našel
Smeješ se kak cigan belomu kruvu

PIJENJE

Piješ kak dondača (piti do zadnje kapi, naiskap)

Piješ kak se bič plete (neumjereno piti)

JEDENJE

Ješ kak nepovrat (lakomo i obilno jesti)

Ješ kak Pavel "

GLEDANJE

Glediš kak tele v nova vrata (zabezeknuto gledati)

Glediš hudo kak cucek (prijeteći promatrati)

LAGANJE

Lažeš kak cigan

Lažeš kak preskurant

PRENOŠENJE

Prenašaš to kak mačka mačoke (često prenositi, u više navrata)

Prenašaš to kak želva jajca "

PLIVANJE

Plivaš kak sekira vu vode (ne znati plivati)

Plivaš kak Budroščani po hajdine (uživati u plivanju)

ZIJEVANJE

Zevaš kak krompač (zijeovati do kraja otvorenih usta)

Zevaš kak riba na suvom "

UŽIVANJE

Uživaš kak prase f cekeru (biti miran i uživati)

Uživaš kak cucek dok je išel f hajdino srat "

C) Osim po izgledu i po vrstama radnji poredbe se razlikuju još po osobini čovjeka, a njima se naglašavaju čovjekove osobitosti, vrline, mane, sposobnosti, želje, umijeća i osjećaji, po karakteristikama pojedinih biljaka, životinja, i stanja:

Pojel si to koda bi bokca f pekel porinol (brzo pojesti, bez imalo muke, halapljivo)

Vreden si kak mlada na rajne (lijen, nezainteresiran)

Prost si kak šlapa (neotesan, neuredan)

Želen si kak Nemec klobuka (željeti nešto s voljom)

Redek si kak robena repa (mlitav, boležljiv, onemoćao)

Roden je kak klokoč (vrlo rodan)

Rascvel si se kak batonija (rascvjetan, izrazito raspoložen, veseo)

Te je vere kak i maček mere (loš vjernik, ne vjerovati)

Mlad si kak poldašna rosa (vrlo star)

O pojedinim temama ljudi su znali izmisliti i po nekoliko poredbi prilikom čega je do izražaja došla njihova maštovitost u igri riječima:

GLUPOST

Bister si kak ščava

Bedast si kak pura

Bedast si kak noć na fašenk

DOSADAN

Dosaden si kak vuš

Dosaden si kak stenica

Dosaden si kak sračka

VRUĆINA

Vroče je kak f pekl

Vroče je kak f kurnaku

SMRAD

Smrdiš kak tvorec

Smrdiš kak futvač

Smrdiš kak voga

Smrdiš po vinu kak octenka

HLADNOĆA

Zden si kak kača (uvijek hladan)

Zebe me koda bi me koze lizale (trajan osjećaj hladnoće u nogama)

TEŽINA

Žmekek si kak križno drevo

Žmekek si kak melinski kamen

Žmekek si kak trčec

SPOROST

Slažeš se kak vlaška mlada na rajen (sporo se spremati)

Slažeš se kak gladen srat

Ideš koda ti mužika igra (sporo hodati, nogu pred nogu)

ŠUTNJA

Čkomiš kak mokri vrag (uporno i dugo šutjeti)

Čkomiš kak žmukleš

Cilj ovoga prikaza prikupljenih izreka nije mi bio ispisati sve sakupljene, već samo njihov jedan manji dio razvrstati u određene skupine s ciljem ukazivanja na bogatstvo našeg jezičnog blaga. Ni sama klasifikacija nije toliko bitna, koliko je važno da se izreke zapišu, sačuvaju, da se sazna njihova uloga, trenutak i mjesto korištenja u našem govoru te da se spasi od zaborava kako bi buduće generacije imale nekakvu spoznaju stara đurđevačka govora.

RJEČNIK

granater - artiljerac, gardist

pama - vata, tanke niti od tkanine

tokač - zdepasta, bucmasta osoba

ščavnak - posuda za napoj

poj - puh

kvasnica - tijesto umješeno s kvascem

ved - nadnaravno dlakavo biće iz starih priča

kojima su se plašila djeca (vukodlak, vrač)

vojsek - vosak

gosarina - guščarica

omelo - smotuljak slame privezan na vrh

štapa, služi za čišćenje stare krušne peći

prda - nagluha ili gluha žena

žabji vujec - punoglavac

robačka - duga dječja košulja

sak - vrsta stare mreže za ulov ribe u plićaku

dondača - duga

nepovrat - proždrljivac

preskurant - katalog

krompač - nadnaravno biće velikih ustiju

robena - smežurana, dehidrirana

klokoč - vrsta šumskog grmlja

batonija - božur

kurnak - ložište u starim zidanim pećima

futvač - pupavac

voga - vuga

tvorec - tvor

kača - zmija

žmukleš - zadržti šutljivac